

NORRBOTTENS FINSKSPRÅKIGA BEFOLKNING OCH SVERIGES SPRÅKPOLITIK

Skolinspektör Nils Slunga har skrivit en avhandling med titeln "Staten och den finskspråkiga befolkningen i Norrbotten". Han har en god kännedom av skol- och språksituationen i Sverige, vilket han har skaffat genom att arbeta både inom forskningen och det dagliga arbetet i skolväsendet.

I det gamla Sverige-Finland var svenskan den centrala regionens språk, dvs språket i och kring de administrativa centralorterna Åbo och Stockholm. Finskan fanns i rikets ytterområden, i norr, i öster och i väster. Sådana var de språkliga förhållandena i riket när det genom freden i Fredrikshamn 1809 blev delat och Finland blev ryskt. Naturligtvis förändrades inte språkförhållandena med ett slag genom gränsdragningen. I den svenska delen av Tornedalen liksom i delar av Gällivare - Kirunaområdet är finskans geografiska utbredning i dag förmodligen i stort densamma som den var 1809 och språket har, trots gränsdragningen och den svenska språkpolitiken, förblivit levande i området.

Norrbottens finskspråkiga befolkning finns i dag liksom på 1800-talet främst inom det som av många uppfattas som det egentliga Tornedalsområdet, nuvarande Haparanda, Övertorneå och Pajala Kommuner, och dessutom i mindre utsträckning i Malmfältskommunerna Kiruna och Gällivare. Antalet finskkunniga i det aktuella området är svårt

att bestämma. Det har inte gjorts någon exakt utredning i frågan sedan 1930 och definitionerna på finskkunnighet varierar. Enligt 1930 års folkräkning fanns i hela Norrbotten 30 000 personer som bara eller övervägande talade finska, ytterligare inemot 10 000 behärskade språket mer eller mindre (i denna kategori fanns många samer) och nästan 4 000 personer i Tornedalen talade enbart svenska. På 1930-talet utgjorde den finska befolkningen i det egentliga Tornedalsområdet drygt 70 % av totalbefolkningen. Länsstyrelsen i Norrbottens län uppskattade 1967 antalet finskkunniga i hela länet till 70 000 eller 25 % av länets invånare.

En historisk översikt

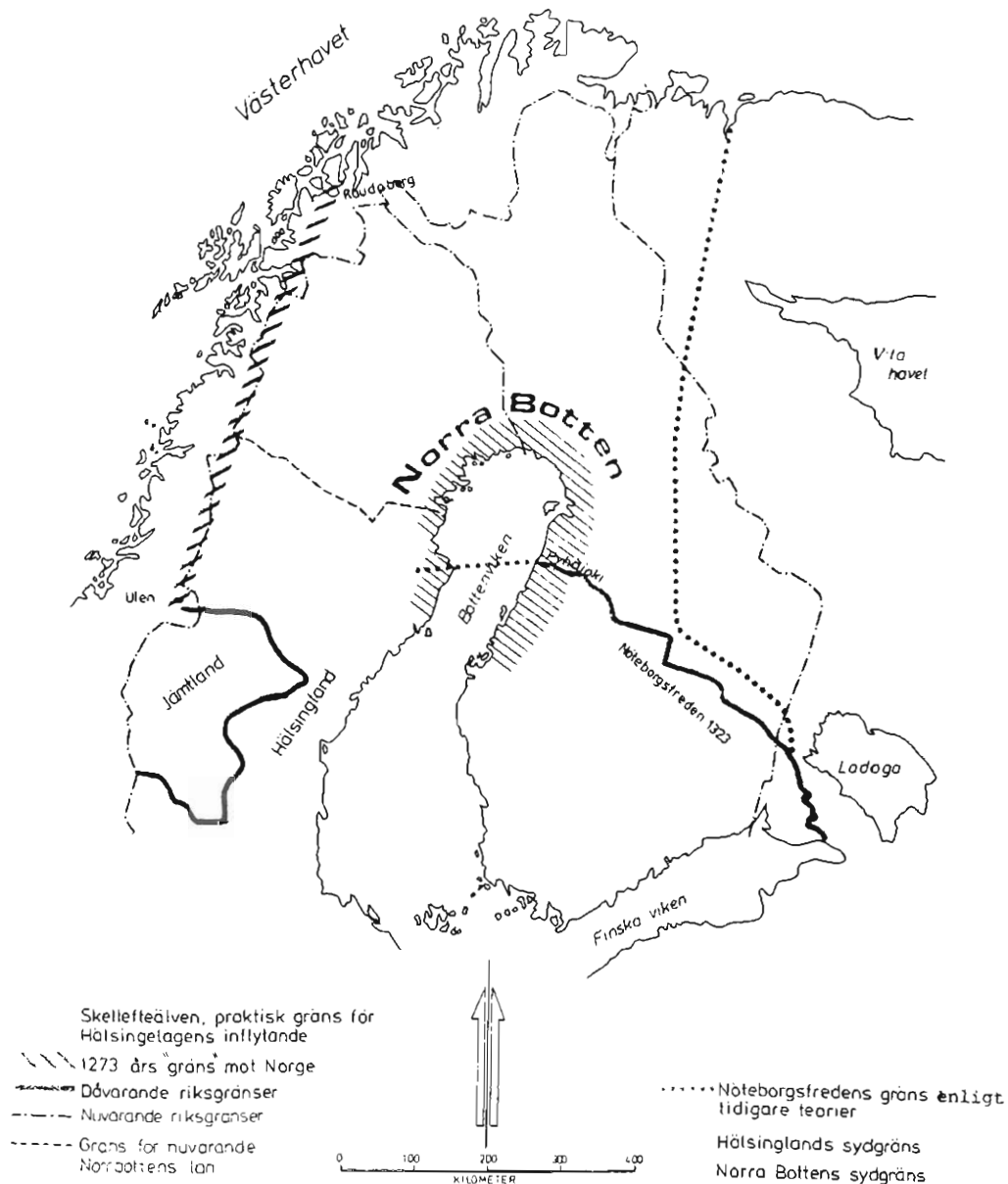
Norrbottens län intar en särställning bland länen i Sverige, då länet har två inhemska språkminoriteter, nämligen en ursprunglig finsktalande befolkning i östra länsdelen och dessutom större delen av den samiska språkminoriteten i landet. De fem kommuner som

sedan gammalt brukar hänföras till den skandinaviska finnbygden är Haparanda, Övertorneå, Pajala, Gällivare och Kiruna kommuner. Antalet finsktalande i Norrbotten kan inte anges exakt men uppskattas vanligen till 50 000 - 60 000 personer eller c:a en femtedel av länets befolkning. Länet har också en hel del invandrare från Finland, framförallt i gräns-

kommunerna samt i Malmfälten och de större industrisamhällena.

I det gamla Norrabotten, sedermera uppdelat i Väster- och Österbotten, har olika folk sedan gammalt avlöst eller gått upp i varandra. Före 1300-talet, då skriftliga källor är fåtaliga eller helt saknas, är kolonisations- och bebyggelsehistorien för Norrbotten och

Nöteborgsfreden år 1323

särskilt för Tornedalen ännu dunkel. Med ledning av arkeologiskt material kan man hävda, att samerna bott i norra Europa i minst 5 000 år. Bland färdemän, som tidigt uppträdde i de nordligaste lappmarkerna i syfte att beskatta samerna och driva handel med dem, nämns ofta norrmen, kväner (västfinnar), tavastländare och karelare. Kväernas roll som lappmarksfarare kom senare att övertagas av de så omdiskuterade birkarlarna.

Bebyggelsebilderna i norr har av skilda forskare på olika sätt nyanserats. Sålunda måste jakten och i synnerhet det givande fisket ha verkat lockande på nybyggare. Kanske tvingades fiskare och handelsmän att övervintra efter sommarens färder. Man kan för senare tider också peka på de ständiga krigerna i öster, som drev iväg folk som nybyggare till de mer skyddade skogarna i övre Tornedalen. Men man har också pekat på en tidig svensk kolonisation av hälsingar från Stor-Hälsingland. Säkert är i varje fall, att ett starkt svensktalande befolkningsinslag tillfördes bygden med bruksdriften från och med 1650-talet. Numera kan det dock knappast betvivlas, att kolonisationen av Tornedalen huvudsakligen utgått från öster.

Genom freden i Teusina 1595 blev den svensk-finska statens gräns mot Ryssland slutgiltigt fastställd. Den kom att gå från Saima i söder rakt norrut till Ishavet. Vad innebar den nya gränsen? Den kolonisation, som med rastlöshet bedrivits sedan Nöteborgsfredens dagar (1323), kom nu att erkännas. Bottniska viken kom att helt kantas av svenskt-finskt land. Men Teusinafreden blev också av betydelse för gränsen mellan riksdelarna Sverige och Finland. Året efter freden, 1596, fastställdes nämligen definitivt landskapsgränsen mellan Västerbotten och Österbotten. Dess utsträckning vid kusten åstadkom länge stridigheter mellan befolkningen i Kemi och Torne (Kaakamo) på grund av det rika laxfisket vid älvmyningarna och i detta fall närmast vid Kemi älv. Gränsen kom att dragas mellan Kaakamo och Kemi älvar.

Vid länsindelningens genomförande i riket på 1630-talet var länsgränsen mellan

Väster- och Österbotten given. Under historiens gång och efter många och segslitna intressekonflikter hade en fast administrativ gräns mellan svenskt och finskt i norr utkristalliserats. Sockengränsen mellan Kemi och Torne blev stiftsgräns mellan Uppsala ärkestift och Åbo stift. Landskaps- och länsgränsen kunde sedan appliceras till denna historiskt givna kyrkliga administrationsgräns. De olika gränserna var i långa tider diffusa och från varandra disparata. De tog successivt fastare former och tenderade att stråla samman. Historien visar ofta, att när en viss gräns en gång väl är dragen, har den gärna en tendens att stabiliseras och bli till gräns också i andra avseenden än det ursprungliga.

Att de administrativa gränserna utvecklats helt oberoende av de svenska och finska språkens utbredning är oss välbekant. Det finska språket skjuter långt in i sedan gammalt svensk mark. Språkgränsens exakta sträckning är inte lätt att ange, då gränsen varit föremål för förskjutningar. Välkända är Linnés ord 1732: "Kom om aftonen till Sangis, id est, där Fader vår lyktas. När jag miste Sangis, miste jag ock mitt modersmål; i Säivis var pura finnar, dem jag ej förstod." Mellan dessa byar går språkgränsen än i dag.

Gränsen mellan svenskt och finskt språk är inte bara en ren språkgräns. Modern etnologi kan i det finska språkområdet uppvisa många exponenter för östliga kulturimpulser. Låt oss endast nämna förekomsten av finnbastu, det ojästa brödet "rieska", flätade näverföremål, rior, rankbågar, kloalen (ett slags harv) och vissa typer av finska slagor. Allt detta berättigar oss att i språkgränsen se också en kulturgräns.

Genom freden i Fredrikshamn 1809 drogs gränsen längs Torne, Muonio och Könkämä älvar. Gränsdragningen blev en kompromiss efter segslitna förhandlingar, där svenskarna gentemot ryssarnas krav på Kalix älv ställde upp motbudet Kemi älv. Därmed kom Tornedalen, en enhetlig kulturbygd, att klyvas i två hälfter. En bygd med utomordentligt starka finska särdrag kom att lyda under Sverige, en bygd, som alltid legat under

Tornedalsgård i Vojakkata. Foto Nils Slunga

svensk förvaltning. Däremot kom en del av det gamla svenska Västerbotten att utbrytas och fogas till Finland.

På tal om språkliga minoriteter brukar man nämna om deras anpassningsproblem bland majoritetsfolket. Trots ett främmande språk och i viss mån särpräglade kulturdrag kan man inte säga, att det finsktalande folk, som 1809 kom att höra under Sverige, haft några anpassningsproblem att brottas med. Några irredentasträvanden har aldrig påvisats.

Gentemot dem, som mot förmodan vidhåller existensen av anpassningssvårigheter för folket på svenska sidan, kan den historiskt medvetne och insiktsfulla ifrågasätta motsvarande svårigheter för folket i det gamla, genuint svenska Västerbotten, som kom under Finland. Någon värdering av språkets respektive den historiska förvaltningstraditionens betydelse på ömse sidor om gränsen varken kan eller bör man göra.

1809 års gräns kom sålunda att gå mitt

emellan två historiskt framvuxna gränser. Området mellan dessa vilar liksom på skiktad mark. På ömse sidor om den nya gränsen påträffar man visserligen vissa från respektive länder avvikande särdrag. Men det är just dessa särdrag, som genom denna sin dubbelskiktade struktur gör Tornedalen till en kulturhomogen bygd. Därtill kommer en rent naturgeografisk faktor. Tornedalen är en bred för odling och bebyggelse väl lämpad älvdal.

När professor skytteanus Rudolf Kjellén i sina studier över Sveriges politiska gränser söker efter ett eklatant exempel på en högst otjänlig gräns, faller hans blickar just på denna gräns mot öster. Alla de norrländska äldalarnas nedre delar sägs vara fullständigt olämpliga som politiska skiljare mellan stater och detta skulle inte minst gälla för Torne älv. Ty mellan de båda stränderna råder, för att tala med Kjellén, den livligaste beröring i handel och vandel, vid fisket, flottningen och skördebärgningen och väl

även i mindre lovliga ärenden, om älvfåran utgör tullgräns. Naturen skulle inte ha kunnat bjuda på en bättre förmedlingstyp. Låt oss bara se på språkgränsen. Den har som bekant utvecklats helt oberoende av äldalarna och går mestadels mellan de stora älvarna. Då Kjellén söker förklara tillkomsten av denna misslyckade gräns, finner han två olika skäl tänkbara. Antingen måste det vittna om föga "geopolitisk blick" hos den tidens statsmän eller också om en medveten avsikt på den ena sidan att skapa en blott provisorisk gräns. Dessa två förmodanden sägs ytterligare bestyrkas av den omständigheten, att Ryssland på den viktigaste punkten (Torneå stad) t o m fick springa över och fatta posto på den svenska stranden.

Sveriges fredligaste gräns är inte blott naturgeografiskt (geopolitiskt) utan även kulturgeografiskt ofördelaktig och misslyckad. Den klyver obarmhärtigt en enhetlig bygd. Den skär rakt igenom historiskt givna gränser i form av administrations-, kultur- och språkgränser. Detta är i sanning en högst ovanlig gräns.

Försvarspolitik

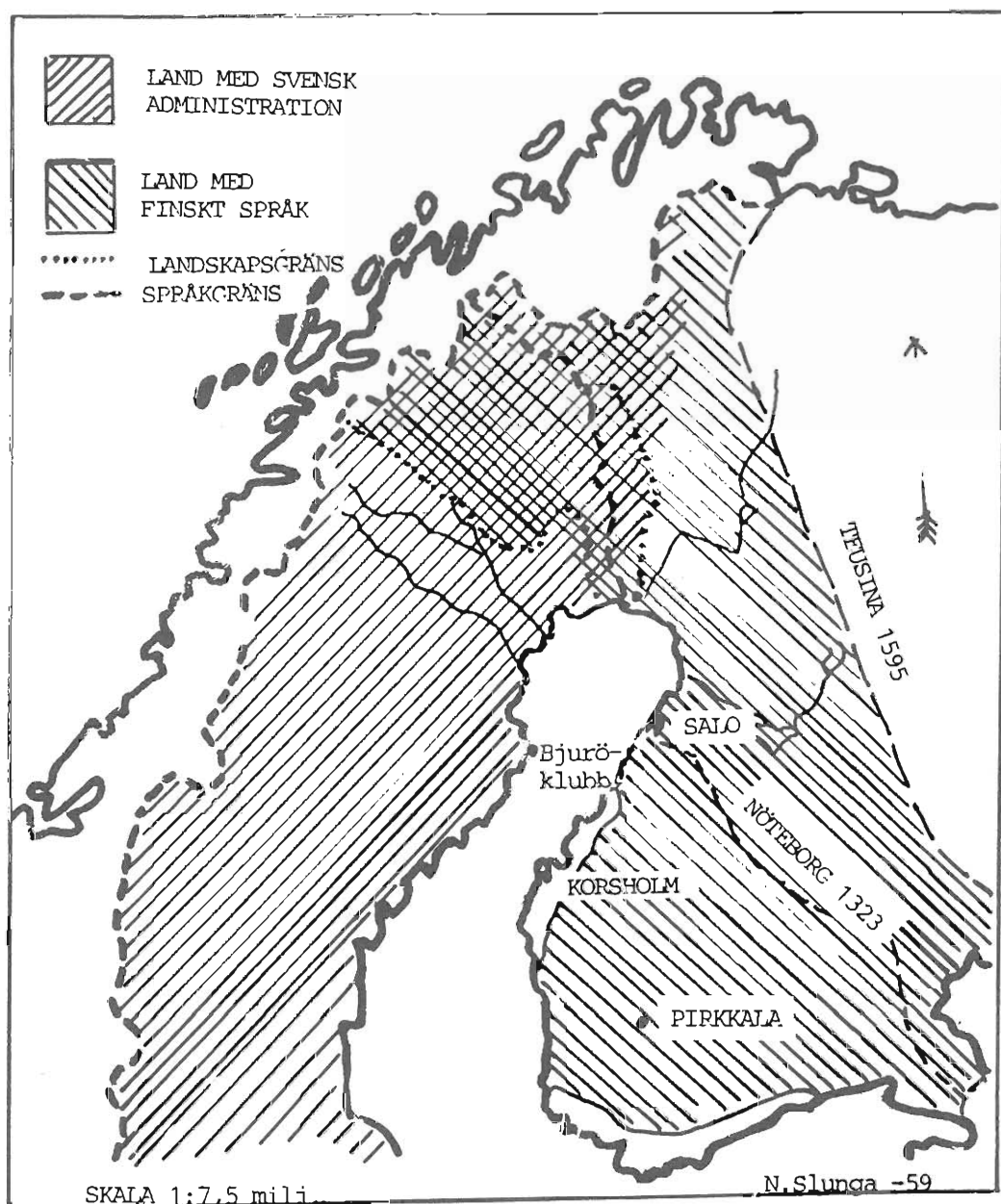
Efter 1860 inledde de svenska statsmakterna en försvarspolitik, som tog sig uttryck på många områden såsom skolpolitik, järnvägspolitik, försvarspolitik, språklig kompetens hos tjänstemännen o s v.

När riksdagen beviljade det s k finnbygdsanslaget 1874, inleddes en statlig stödpolitik för folkundervisningen i de finsktalande områdena. Då detta anslag kom att tagas i anspråk även för kulturåtgärder i vidare mening, framstår det som det främsta uttrycket för statens kulturpolitik gentemot de finsktalande. Anslaget tillkomst visade, att det var de säregna språkförhållandena, som var av avgörande betydelse. Andra skäl åberopades också men de bidrog endast till att förstärka det huvudsakliga motivet. Skolpolitikens vidare utveckling kom att visa, att motivet förblev detsamma. Bygden måste försvenskas i den meningen, att befolkningen fick del av rikets språk och kultur. Detta syfte kunde

bäst uppnås genom ett väl ordnat skolväsende. 1888 års skolpolitik med svenskspråkiga statsskolor införde den helsvenska undervisningen. Man uppdrog riktlinjer för en lämplig användning av statsmedlen. Staten kunde beträda en tacksam väg. Skoldistriktet tävlade om att få de för dem så billiga skolorna. Den medföljande helsvenska undervisningen verkade inte som en belastning. Folket hade självt uttryckt önskemål om kunskap i riksspråket. Något från bygdens folk utgående förslag om hur undervisningen i språkligt avseende skulle ordnas presenterades aldrig. Att staten vid sin anslagsbeviljning förbehöll sig rätt att närmare utforma villkoren för de nya skolorna var helt naturligt. Då villkoren sedan helt accepterades, kan man inte beteckna 1888 års skolpolitik som statligt auktoritär. Statsskolorna kom att såsom helsvenska skolor utspridda i bygden verka försvenskande på hela skolväsendet. Enskilda lärare hade på flera håll redan initierat svensk undervisning i olika församlingsskolor. Denna utveckling fick efter 1888 en stark stimulans. Huvudvikten i motiveringarna förlades olika. De ekonomiska synpunkterna stod i centrum för de fattiga kommunerna, visserligen mot bakgrunden av en önskan om delaktighet av svenskt språk. För statsmakterna däremot var skolornas och bygdens försvenskning det väsentliga, det gällde att "utan tvång" bryta den språkliga isoleringen.

Statens understödande skolpolitik var inte begränsad till det obligatoriska skolväsendet. Den kom att rikta sig även mot det högre skolväsendet, seminariet och läroverket i Haparanda samt folkhögskolan i Övertorneå. De var på grund av bygdens språkliga särdrag satta i undantagsställning. Statens stöd utsträcktes till ett flertal verksamhetsfält, som kunde åberopa sig på spridande av svenskt språk och svensk kultur.

På 1920-talet aktualiserades frågan om införande av frivillig undervisning i finska i fortsättningskolorna. Förslaget som sådant måste betraktas som moderat. Opinionen i bygden uttalade sig emellertid mot förslaget 1932. Någon undervisning i eller på finska önskade man inte. Statsmakterna hade emellertid en annan syn på saken. En

"språkminoritet" borde få åtminstone en
 viss elementär undervisning i sitt modersmål.
 Och så blev det 1935. Statens principiella
 aspekt på frågan blev avgörande, samtidigt
 som det förvisso var "en gest åt öster". Den
 svenska kulturstaten ansågs kunna kosta på
 sig en så pass blygsam kulturreform. Visser-

ligen måste bygdeopinionen sådan den kom
 till uttryck 1932 negligeras, men frivillig-
 heten gjorde reformen å andra sidan ofarlig.
 Man ville inte påtvinga någon en finsk un-
 dervisning. För statsmakterna var det for-
 mellit sett av stor betydelse att kunna upp-
 visa, att en "språkminoritet" gavs möjlig-

heter till undervisning i sitt modersmål.

De statliga åtgärderna för skolväsendet kan ses i ett vidare perspektiv. 1874 uppträdde staten ekonomiskt stödande av finnbygdens skolväsen och 1888 lanserades den helsvenska undervisningen. Riktlinjer uppdrogs, efter vilka skolväsendet kom att ledas. Att under slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet tillhandahålla det finsktalande folket undervisning i eller på dess modersmål var inopportunt. Det skulle ha kunnat rubba cirklarna för statsmakterna i deras allmänna strävan, skolväsendets och bygdens snara försvenskande. Från sekelskiftet fortskred emellertid försvenskningen allt hastigare. Statsskolornas och det statliga stödets frukter blev synliga. Omkring 1920 försvann den sista återstoden av undervisningen på finska. Målet var uppnått. Några farhågor för bygdens språkliga främlingskap behövde man inte längre hysa. Staten kunde ompröva sin skolpolitik. Så skedde också 1935. Och för att visa sin liberalitet och generositet måste statsmakterna till och med gå bygdens opinion emot. 1935 års skolpolitik bör samtidigt ses mot bakgrunden av efterkrigstidens allmänna intresse för tillgodoseende av språkminoriteter. De livliga finska tidningsskriverierna var härvidlag inte utan betydelse.

Kan statsmakternas politik gentemot de finsktalande i norr betraktas som ett förtryck? Det beror naturligtvis på hur man definierar det. Men i varje fall innebar politiken en intensiv och målmedveten försvenskning. Den kan också ses som ett utslag av den gängse nationalitetsprincipen, i dess strävan efter konformitet och homogenitet. Och så långt man kan utröna folkets mening, så godtog man försvenskningen, i all synnerhet om man samtidigt fick generösa statsbidrag. Folket anlade oftast en nyttopunkt på språkfrågan. Man ville ge sina barn de bästa förutsättningar att kunna hävda sig på lika villkor med svensktalande barn. Det var fråga om likvärdig utbildning. Och då var det svenska man behövde, finska kunde man redan. På den tiden hade inte heller folk i allmänhet insikter om eller

var medveten om modersmålets betydelse för barns språkutveckling.

Rädslan för "främmande stammar" i riket gjorde språkfrågan till en säkerhetsfråga eller försvarsfråga. Man nyttjade då alla tillgängliga medel såsom skolor, järnvägar, finskspråkiga tjänstemän och tolkar. Ryssfaran och fennomanfaran framställdes som hot och drev alltid på. Men efter 1930-talet och numera kan språkfrågan sägas ha blivit vad den alltid borde ha varit nämligen en ren kulturfråga, en fråga som till fullo värderar en aktiv tvåspråkighet som en stor tillgång och rikedom för människan. Och detta vill också den moderna svenska invandrar- och minoritetspolitiken från 1975 med jämlikhet, valfrihet och samverkan åstadkomma.

Statsmakterna betecknade det ofta som ett första rangens riksintresse, att bygden på olika sätt försvenskades. I detta syfte blev bygden ständigt föremål för statlig omsorg. När syftet att försvenska bygden var uppenbart, löstes frågorna lätt och vanligen till folkets och bygdens fromma. Men då syftet med en åtgärd framstod som oklart eller rent av kunde verka förfinskande blev meningarna genast delade och debatten förlängdes med ovisst utgång som följd. Försvenskingsarbetet gick fram på skilda vägar. Nästan varje åtgärd, som syftade till bygdens förkovran, sökte åberopa sig på ett försvenskingsändamål. Kunde man blott påvisa det sambandet tillräckligt tydligt, fick förslaget vind seglen och kunde gå i hamn.

Litteratur:

- Slunga, Nils, Staten och den finskspråkiga befolkningen i Norrbotten. Tornedalica nr 3, 1965.
- Slunga, Nils, Gränsen mot Finland - en ovanlig gräns - Haparanda 1959.
- Tenerz, Hugo, Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd från äldsta tid till segelskiftet 1900. Stockholm 1960.
- Tenerz, Hugo, Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd under förra hälften av 1900-talet jämte språkdebatten. Stockholm 1963.

Summary

In the Swedish province of Norrbotten, there are two domestic language minorities, i.e., a Finnish-speaking population in the Tornio River Valley and a lapp minority in the tundra area. There are estimated to be some 50 000 - 60 000 Finnish speakers. This population has come principally from the east to the Tornio River Valley. Lapps are the oldest population group in the northern Sweden. Others found there include Finns from West Finland, Häme and Karelia, as well as Swedes from Hälsingland and Norwegians. In addition to language, there are other manifestations of culture from the east. In the Peace of Hamina in 1809, Sweden lost Finland to Russia. The boundary was drawn along the Tornio and Muonio Rivers. A large group of Finnish-speaking people thus remained part of Sweden, and no attempt has ever been made on their part to return to Finland. The new boundary can be viewed as one that violates historic administrative, cultural and language areas.

The object of this abstract is to study the attitude of the Swedish government authorities to the Finnish-speaking population of the Province of Norrbotten. An inquiry has shown that measures in the fields of education and communications are among the most important questions.

In 1874 the government began to provide financial support for schools in the Finnish-speaking areas and in 1888 was introduced teaching in Swedish only. A policy was formulated for future development of education. It was inopportune for the government in the late nineteenth and early twentieth centuries to have Finnish taught or provide general education in Finnish, since this would have hindered their efforts to carry out

their policy of uniform Swedish education. From the turn of the century the trend towards Swedish became more marked. The policy of providing state schools and state support began to bear fruit. In about 1920 the last traces of Finnish-language teaching disappeared. The goal was won. There was no longer any danger of the area being separate from the rest of Sweden on account of language. It was now possible for the government to revise its educational policy. This revision took place in 1935. The authorities were prepared to demonstrate their liberality and generosity, even at the expense of alienating local opinion. The educational reform of 1935 must at the same time be viewed against the background of the widespread interest of the post-war years in satisfying the needs of minority language groups. The lively debate carried on in the Finnish press was not without importance in this connexion.

The authorities were often in the habit of regarding the imposition of Swedish uniformity on the area as a matter of the utmost national interest. For this reason the area was a perpetual centre of official interest. When the policy of uniformity was clearly expressed, questions were easily settled, usually for the good of the people and the area. But when the meaning of any particular measure was obscure, or when it seemed to be pro-Finnish, opinion at once became divided and the debate became drawn out, and its result uncertain. The application of the policy of uniformity was carried out in a number of ways. Practically every separate measure which aimed at the improvement of the area referred in some way to the policy of uniformity. Were it possible to demonstrate the connexion with sufficient clarity, then the proposal in question was usually carried without difficulty.